

MAGDALENA FILIPIAK

Adam Mickiewicz University Poznań,
Poland

ORCID iD: 0000-0002-0934-3726

TOPICZNA ARCHITEKTURA PLATFORM INTERNETOWYCH A SPOŁECZNA POLARYZACJA ŚWIATOPOGLĄDOWA

THE TOPOS-BASED ARCHITECTURE OF INTERNET PLATFORMS AND THE SOCIAL POLARISATION OF WORLDVIEWS

ABSTRACT

Objectives: The article aims to show how ideological polarisation goes beyond conventional political boundaries and permeates various areas of social life. The article uses the category of *topos*, understood in the dialectical-rhetorical sense (Aristotle) and literary studies (Ernst Robert Curtius), as a tool for analysing the way of argumentation in digital space and the mechanisms of personalising content available to users of online platforms.

Methods: The article uses the philosophical reflection method based on the analysis of the source texts. The theoretical framework is Marshall McLuhan's technological determinism. The article also uses critical studies on the rhetorical-literary studies approach *topos*, derived from the tradition of Aristotle and Ernst Robert Curtius.

Results: The analysis proves that internet platforms, thanks to filtering and recommending algorithms, are not a neutral channel of communication but actively influence how users' identities and attitudes are shaped, contributing to the deepening of social polarisation of worldviews. This is revealed by the category of *topos*, which allows for the recognition of specific rhetorical patterns and schemes for organising content.

Conclusions: The work focuses on the analysis of the architecture of internet platforms, in particular, the organisation of content by users themselves through the conscious use of repetitive motifs and slogans (memes, hashtags, group codes), as well as mechanisms of algorithmic sorting and personalisation of content. These elements comprise the topical architecture of internet platforms, promoting effective identity identification and conflicts. The indicated mechanisms are illustrated with examples of the *topos* of conspiracy, awakening and naturalness.

KEYWORDS: *topos, social polarisation, personalisation, internet platforms, technological determinism*

ABSTRAKT

Cel: Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób polaryzacja światopoglądowa wykracza poza konwencjonalne granice polityczne i przenika różnorodne obszary życia społecznego. Wykorzystano w nim kategorię *toposu*, rozumianego w sensie dialektyczno-retorycznym (Arystoteles), jak i literaturoznawczym (Ernst Robert Curtius), jako narzędzia analizy sposobu argumentacji w przestrzeni cyfrowej oraz mechanizmów personalizowania treści dostępnych użytkownikom platform internetowych.

Metody: W artykule wykorzystano metodę refleksji filozoficznej, opierając się na analizie tekstów źródłowych. Ramą teoretyczną jest determinizm technologiczny Marshalla McLuhana. Zastosowano również krytyczne studia nad retoryczno-literaturoznawczym ujęciem *toposu*, wywodzącym się z tradycji Arystotelesa i Ernsta Roberta Curtiusa.

Wyniki: Analiza dowodzi, że platformy internetowe, dzięki algorytmom filtrującym i rekomendującym, nie są neutralnym kanałem komunikacji, lecz aktywnie wpływają na sposób kształtowania się tożsamości i postaw użytkowników, przyczyniając się do

pogłębiania społecznej polaryzacji światopoglądowej. Uwidacznia to kategoria toposu, która pozwala rozpoznać określone wzorce retoryczne oraz schematy organizujące treść.

Omówienie: Praca koncentruje się na analizie architektury platform internetowych, w szczególności organizacji treści przez samych użytkowników poprzez świadome wykorzystywanie powtarzalnych motywów i haseł (memy, hasztagi, kody grupowe), jak również mechanizmów algorytmicznego sortowania i personalizacji treści. Elementy te składają się na topiczną architekturę platform internetowych, która sprzyja afektywnej identyfikacji tożsamościowej oraz konfliktom. Wskazane mechanizmy ilustrowane są przykładami toposu spisku, przebudzenia i naturalności.

SŁOWA KLUCZOWE: *topos, polaryzacja społeczna, personalizacja, platformy internetowe, determinizm technologiczny*

WSTĘP

Społeczna polaryzacja światopoglądowa stanowi priorytetowe wyzwanie dla współczesnej filozofii polityki i nauk o komunikacji. Najważniejsze z nich to erozja społecznego zaufania do instytucji politycznych, edukacyjnych, naukowych, pogłębiająca się dezinformacja, czy destabilizacja relacji międzyludzkich. Polaryzacja społeczna zawiesza ideały etyki dyskursu, konsensusu i racjonalnej argumentacji, umieszczając w ich miejsce różnorodne rodzaje konfliktów tożsamościowych opartych na emocjach i afektach względem osób określanych jako sprzymierzeńcy i wrogowie. Współczesna polaryzacja społeczna nie jest przy tym wyłącznie społecznym konfliktem politycznym, jak postrzegał polaryzację polityczną klasyk teorii demokracji Giovanni Sartori, ale dotyczy różnorodnych przejawów życia ludzi, które możemy określić mianem stylu życia, czyli np. społecznego stosunku do polityki, nauki, edukacji, wyborów żywieniowych, konsumenckich itd. Konflikty tożsamościowe pomiędzy weganami a miłośnikami diety opartej na mięsie, propagatorami minimalizmu i idei zwolnienia tempa życia a konsumerystami, zwolennikami szczepień a ich przeciwnikami są równie burzliwe jak pomiędzy konserwatystami a liberałami. Możliwe przykłady takich konfliktów oraz ich konfiguracje można obecnie mnożyć w nieskończoność. W ten sposób współczesna polaryzacja społeczna wykracza poza podziały polityczne i stanowi wyraz szeroko rozumianej społecznej polaryzacji światopoglądowej.

Tematem artykułu jest architektura platform internetowych i jej odniesienie do społecznej polaryzacji światopoglądowej. Najogólniejsze stawiane w nim pytanie dotyczy przydatności kategorii toposu dla analizy społecznej polaryzacji światopoglądowej i przyjmuje następującą formę: jakie jest znaczenie kategorii toposu jako formy organizacji oraz filtrowania treści na platformach internetowych dla zrozumienia polaryzacji światopoglądowej? Metodą poszukiwania odpowiedzi na to pytanie jest filozoficzna refleksja, interpretacja hermeneutyczna nad strukturą współczesnych platform internetowych oraz interpretacja i analiza tekstów źródłowych, w szczególności z zakresu współczesnych teorii mediów, komunikacji, retoryki i literaturoznawstwa. Główną perspektywą, w której umieszczona została refleksja nad topiczną architekturą platform oraz społeczną polaryzacją światopoglądową jest antropologia mediów i determinizm technologiczny Marshalla McLuhana.

Topiczność platform internetowych oznacza, że możemy postrzegać ją jako przestrzeń zorganizowaną topicznie, tzn. składającą się z powiązanych i pozostających ze sobą w relacji toposów, będących materiałem algorytmicznego sortowania i personalizowania internetowych treści. Tak zorganizowaną architekturę platform internetowych możemy również określić mianem toposfery. Topiczna architektura internetu widoczna jest na dwóch płaszczyznach: po pierwsze w samej strukturze dostępnej użytkownikom treści w postaci algorytmicznego sortowania wyników w wyszukiwarkach, mediach określanych mianem *społecznościowych*, oraz innych platformach internetowych oraz po drugie w organizacji treści, którą dokonują sami użytkownicy internetu w postaci popularnych hashtagów, memów, czy innych form wyrazu odnoszących się do konwencjonalnych i angażujących emocjonalnie tematów.

Analiza topiczności cyfrowych treści i ich organizacji jest szczególnie ważna w odniesieniu do postępującej utraty zaufania do nauki, dezinformacji w dyskursie publicznym, różnego typu postaw negacjonistycznych i rewizjonistycznych, czy popularności teorii określanych mianem *spiskowych*.

SPOŁECZNA POLARYZACJA ŚWIATOPOGLĄDOWA

Marshall McLuhan słusznie zauważył, że *medium jest przekazem* (McLuhan, 2001a, s. 212). Oznacza to, że sposób, w jaki informacja jest przekazywana, wpływa bardziej na nasze postrzeganie świata niż sama treść tej informacji. Platformy internetowe nie tylko dostarczają informacji, lecz także kształtują perspektywę swoich użytkowników, wpływając na ich sposób myślenia, poglądy i wyobrażenia o rzeczywistości. Oznacza to, że media cyfrowe, zamiast pełnić funkcję neutralnego narzędzia, aktywnie uczestniczą w procesie formowania światopoglądów. McLuhan podkreślał, że media w decydujący sposób przekształcają sposób postrzegania świata i relacji społecznych (McLuhan, 2001a). Sama treść jest przy tym transparentna w stosunku do nadrzędnej roli samego medium, tak jak światło elektryczne nie przekazuje żadnej informacji, jest w tym sensie puste, ale zmieniło ustalone od wieków sposoby organizacji cyklu dobowego, pory snu i czuwania, relacje społeczne itp. (McLuhan, 2001a, s. 244). Przyjmując założenie determinizmu technologicznego, można zauważyć, że platformy internetowe, wraz z ich wewnętrznymi algorytmami, nie stanowią jedynie neutralnej przestrzeni, ale stają się aktywnym *przedłużeniem* ludzkiego umysłu, które zarówno kształtuje, jak i ogranicza sposób przetwarzania informacji. Zdaniem McLuhana, każda technologia komunikacyjna *przedłuża* pewien ludzki zmysł lub funkcję, jednocześnie przeobrażając relacje społeczne i kulturowe (McLuhan, 2001b, s. 190). Algorytmiczna infrastruktura platform internetowych pełni funkcję filtra, poprzez który ustalone zostaje, co użytkownik zobaczy w pierwszej kolejności, w jaki sposób oraz w jakich okolicznościach. Jest to często podnoszony problem zamykania użytkowników internetu w swoistych *bańkach* określonych treści (Boyd, Crawford, 2012, s. 2012). Uwzględniając tę determinizm technologicznego, można zatem założyć, że dominujące w danym czasie medium komunikacyjne określa kulturę, stosunki międzyludzkie, czy podmiotowe światopoglądy.

Proces polaryzacji społecznej jest obecnie jedną z najbardziej interesujących kwestii dla współczesnej filozofii, socjologii, nauk o komunikacji, nauk politycznych. Liczne badania wskazują na istniejącą zależność pomiędzy polaryzacją społeczną a środowiskiem cyfrowym (Lu, Sun, Liu, 2024, Törnberg,

Andersson, Lindgren, Banisch, 2021). Pomimo lawinowo rosnącej popularności badań nad polaryzacją społeczną, w tym jej związków z mediami cyfrowymi (Iandoli, Primario, Zollo, 2021, Xing, Zhang, Storey, Koohang, 2024) nadal brakuje całościowych ujęć tego zjawiska, w szczególności uwzględniających technologiczną stronę platform internetowych.

Polaryzacja światopoglądowa nie pokrywa się z podziałami politycznymi, kulturowymi, religijnymi, ale sięga znacznie głębiej. Dotyczy fundamentalnych dla ludzi postaw, wartości, sensu życia. Polaryzacja światopoglądowa może być rozumiana jako typ polaryzacji społecznej, który dotyczy ogólnej orientacji, dotyczącej – zgodnie z ujęciem Karla Jaspersa – bardziej poszukiwania sensu życia niż jego teoretycznego uzasadnienia (Jaspers, 2019, s. 85–88). W tej perspektywie polaryzacja polityczna może być rozumiana jako partykularna realizacja określonego światopoglądu na gruncie przekonań politycznych.

W tym kontekście polaryzacja światopoglądowa może być interpretowana jako dynamiczne napięcie między konkurującymi narracjami kulturowymi, które wpływają na definiowanie wartości, norm i znaczeń w ramach wspólnej przestrzeni społecznej. James Davidson Hunter w swojej przełomowej książce *Culture Wars: The Struggle to Define America* (Hunter, 1991) wprowadził pojęcie *wojen kulturowych*, opisując je jako konflikt o charakterze ideologicznym i społecznym pomiędzy grupami wewnątrz jednej kultury. Konflikty te nie są oparte na przemocy fizycznej, lecz przybierają formę rywalizacji o dominację w sferach symbolicznej i aksjologicznej. Dotyczą one fundamentalnych pytań o to, jakie wartości i normy powinny dominować w społeczeństwie oraz jaką wizję wspólnej kultury należy przyjąć jako obowiązującą. Mają one zatem charakter aksjologiczny i prakseologiczny, będący podstawą podmiotowych światopoglądów (Mifsud, Sammut, 2023).

TOPOSFERA POLARYZACJI

Na proces konsolidacji, identyfikacji i różnicowania ludzi na platformach internetowych można spojrzeć dwutorowo – z perspektywy treści dyskursów oraz formy ich organizacji, filtrowania, priorytetyzacji. Niezależnie od przyczyn i skutków społecznej polaryzacji, możemy dostrzec specyficzną mapę

toposów, będącą wyrazem cyfrowej toposfery kontrowersyjnych tematów oraz sposobów argumentacji na rzecz problematyzowanych kwestii, wzmacnianych poprzez algorytmiczną organizację treści. Pojęcie toposu ma swoją niezwykle bogatą historię rozumienia, która zaczyna się już od niejednoznacznej interpretacji pism Arystotelesa i trwa do dziś na gruncie literaturoznawstwa, badań kulturowych, czy w ramach krytycznej analizy dyskursu. Dla jasności niniejszego wywodu burzliwą dyskusję nad rozumieniem pojęcia toposu można podzielić na dwie główne tradycje, czyli arystotelesowską, w której topos rozumiany jest jako dialektyczne i retoryczne strategie i techniki argumentowania, oraz literaturoznawczą, wywodzącą się od słynnej pracy Ernsta Roberta Curtiusa z 1948 r. *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze* (Curtius, 1997). Curtius zapoczątkował rozumienie toposu jako pewnej konwencjonalnej formy kulturowej, określonego powtarzalnego i łatwego do zidentyfikowania schematu lub formuły literackiej, które są przekazywane i odtwarzane w różnych tekstach na przestrzeni wieków.

Platformy internetowe to wszelkiego typu serwisy i aplikacje działające w świecie cyfrowym. Ich cechą wyróżniającą jest działanie optymalizujące, filtrujące i segregujące rodzaj i treści przekazów za pomocą algorytmów oraz na podstawie technik big data i uczenia maszynowego. Personalizacja treści dostępnej użytkownikom platform internetowych powoduje jej parcelację, pogrupowanie w określone toposy. Nie tylko sami użytkownicy jako współtwórcy świata cyfrowego posługują się określonymi toposami jako środkami wyrazu i strategii dialektyczno-retorycznej ale sama technologiczna organizacja treści opiera się na topicznym posegregowaniu. W ten sposób cyfrowe toposy społecznej polaryzacji to ideologiczne medium konsolidacji określonych grup wokół kontrowersyjnych kwestii.

Platformy społecznościowe stanowią fora, na których mogą być przedstawiane treści korespondujące z światopoglądami określonych grup. Popularne hasztagi, memy, różnorodne treści odwołujące się do znanego w danej grupie kontekstu, internetowy slang stanowią przykład topicznej organizacji treści. Polaryzacja światopoglądowa przyjmuje w przestrzeni platform cyfrowych postać nieusuwalnego konfliktu np. pomiędzy zwolennikami medycyny niekonwencjonalnej i konwencjonalnej, negacjonistami i propagatorami zmian klimatycznych, czy na płaszczyźnie szerokiego spektrum zjawisk z zakresu

polityki, stylu życia, promocji i higieny zdrowia, dezinformacji, czy ostatecznie różnorodnych teorii określanych mianem *spiskowych*, w których podważa się wiedzę naukową lub jej broni. Topos, rozumiany jako pewien konwencjonalny wzorzec, schemat, jest następnie składnikiem algorytmów filtrujących treści dostępnej użytkownikom internetu. Podważa to potoczne wyobrażenie o internecie jako o przestrzeni wolnych i autonomicznych wyborów jednostki.

Współczesne platformy społecznościowe, takie jak Facebook, X (dawniej Twitter) czy YouTube, nie są wyłącznie neutralnymi kanałami komunikacji, ale za sprawą personalizacji treści przedstawiają swoim użytkownikom określony obraz świata, zamykają w *bańce*. W wyobrażeniach wielu ludzi funkcjonują one jako neutralna aksjologicznie przestrzeń, w której to użytkownicy wybierają zarówno swoje kontakty, jak i treści, które są dla nich interesujące (Fleischer, 2017, s. 35–40). Ich działanie opiera się jednak na zestawie algorytmów, które aktywnie selekcjonują, porządkują, personalizują oraz priorytetyzują prezentowane treści. W praktyce oznacza to, że kolejność wyświetlanych treści oraz rekomendacje i sugestie nowej tematyki wynikają z analizy wcześniejszych interakcji, preferencji użytkowników oraz ich zachowań w sieci (Bozdag, 2013, s. 209–227).

TOPOSY POLARYZACJI

Ernst Robert Curtius w szeroko dyskutowanym dziele *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze* zmienił znaczenie i kierunek interpretowania kategorii toposu w stronę literaturoznawczą. Curtius, nawiązując do antycznej tradycji retorycznej i filologicznej, m.in. do Arystotelesa, Cyserona czy Kwintyliana, przekształcił dialektyczno-retoryczną kategorię toposu w swoisty *szablon* myślowo-językowy, który pisarze i mówcy przejmują, przekształcają i włączają do nowych kontekstów. W ten sposób topos mógł zostać odniesiony do pewnego powtarzalnego, tradycyjnego motywu lub formuły literackiej, która jest przekazywana i odtwarzana w różnych tekstach na przestrzeni wieków. Śledząc losy pojęcia toposu i jego znaczenia w starożytnej retoryce, Curtius stwierdził, że z czasem nastąpiła *retoryzacja* innych gatunków literackich, co umożliwiło znaczne rozszerzenie znaczenia topiki jako teorii formy oraz

kategori wartościującej (Curtius, 1997, s. 77). W wyniku tego przeobrażenia toposy, stały się obiegowymi pojęciami (*clichés*), które można było wykorzystać w każdej formie literackiej, rozproszyły się więc po wszystkich dziedzinach życia, które tylko miały do czynienia z literaturą i którym w jakikolwiek sposób nadawała ona formę (Curtius, 1997, s. 77).

Przykładem może być analizowany przez Curtiusa topos *rozkosznego miejsca* (*locus amoenus*), który w starożytności i średniowieczu należał do kanonu opisów przyrody, ogrodów, część scenerii pasterskiej. W najbardziej klasycznym wydaniu, zarówno w tekstach starożytnych, jak i w późniejszych epokach, na *rozkoszne miejsca* składały się zwykle następujące charakterystyki: było to piękne, zielone i ocienione miejsce, np. poprzez drzewa dające schronienie przed słońcem, było tam źródło wody, np. strumyk czy fontanna, które chłodzią i wprowadzają nastrój spokoju. Dla ukojenia zmysłów słyszeć było śpiew ptaków, a ponadto – zdaniem Curtiusa – w najbardziej wyszukanych formach opisy tego *miejsca* zawierały również wietrzyk. Były to uniwersalne, idylliczne opisy miejsca odrealnionego, magicznego, ożywionego przez boski pierwiastek (np. w literaturze hagiograficznej czy mistycznej). Topos *miejsca rozkosznego* nie był wyłącznie scenografią czy opisem natury, ale swego rodzaju uniwersalną formułą idylli. Autorzy różnych epok mogli za jego pomocą budować przyjemną, sielską przestrzeń dla scen miłosnych, dyskusji filozoficznych, czy transformacji duchowych i moralnych (Curtius, 1997, s. 202 – 206).

Curtius ukazuje przekształcenia określonych motywów i nadbudowywania na nich nowych znaczeń. Te same motywy i schematy opisu powracają, nabierając w ciągu swojego trwania nowej symboliki, co świadczy o ciągłości kultury. W średniowieczu topos *miejsca rozkosznego* często przechodził transformację, zyskując wymiar metaforyczny lub teologiczny, np. stawał się wyobrażeniem raju ziemskiego. Użycie konkretnego toposu ewokuje wiele implikacji i skojarzeń wykraczających poza sam opis. Toposy ulegają ponadto różnorodnym modyfikacjom stylistycznym i ideowym, mogą zostać zastosowane w różnych kontekstach, również odwrótnych, np. jako karykatura, parodia, czy jako kontrast dla idei przeciwnych.

Badania Yarchi, Baden, Kligler-Vilenchik wskazują, że architektura platform internetowych sprzyja utrwalaniu silnych przekonań światopoglądowych a w konsekwencji pogłębianiu społecznych polaryzacji (Yarchi, Baden,

Kligler-Vilenchik, 2020). Pojęcie toposu może stanowić użyteczne narzędzie identyfikacji społecznych afektów, zaangażowania emocjonalnego i polaryzacji. Silnie polaryzujące konflikty można zaobserwować na przykładzie cyfrowych toposów, które występują w odniesieniu do wielu kontrowersyjnych i wysoce angażujących światopoglądowo konfliktów. Na przykład w stosunku do światopoglądu naukowego typowymi, powiązаныmi ze sobą toposami organizującymi treści internetowe są: topos *spisku*, topos *przebudzenia*, czy topos *naturalności* skonfrontowany z toposem *sztuczności*.

Mimo wielowarstwowości i zróżnicowania tych toposów, odwołują się one do wspólnie podzielanych w danej grupie kolektywnego zespołu wartości, identyfikacji i przekonań światopoglądowych. Są one nośnikiem emocji i wywołują u użytkowników wzmożoną aktywność, którą napędza nie tylko retoryczna i dialektyczna organizacja toposu, lecz także algorytmy filtrujące treści na platformach internetowych. Topos spisku odwołuje się do założonego *explicite* lub *implicite* założenia, że prawda jest ukrywana przed społeczeństwem przez różnorodne grupy, np. korporacje, naukowców, rządy, czy media głównego nurtu. Wzmacniają one nieufność wobec np. instytucji naukowych, politycznych, medycznych. Topos ten istnieje w pewnym związku z toposem przebudzenia, odkrycia manipulacji, oświecenia, wyjścia z niewiedzy i odkrycia prawdziwej natury świata, np. w odniesieniu do historii, medycyny, szczepionek. Topos naturalności wynika z przekonania, że wszystko co *naturalne* jest z definicji zdrowe, prawdziwe, słuszne, podczas gdy *sztuczne* (np. szczepionki, leki syntetyczne, inżynieria genetyczna) szkodzi i wynika ze złych intencji grup mających dostęp do wiedzy na ich temat. Podobnie jak topos *miejsca rozkosznego* toposy *spisku*, *przebudzenia* i *naturalności* są powtarzalne, emblematyczne i łatwo rozpoznawalne. Stanowią wspólny kod identyfikacji z określoną grupą, jej przekonaniami, wartościami. Toposy te są ponadto na tyle elastyczne, że można je osadzić w różnych kontekstach, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych. Opierają się na wysoce angażujących emocjach, dzięki czemu służą silnej konsolidacji wewnątrz grupy zwolenników danego poglądu, zestawu wartości itp., i różnicowania wobec przeciwników.

Badanie dyskursu przeciwników i zwolenników wprowadzenia obowiązkowych szczepień na COVID-19 w trakcie trwania pandemii, przeprowadzone przez Rafała Olszowskiego, Michała Zabdyr-Jamróza, Sebastiana Barana,

Piotra Piętę oraz Wasima Ahmeda uwidacznia głębokie rozbieżności i polaryzację społeczną Polaków. Badacze przeanalizowali zawartość ówczesnej platformy Twitter (obecnie X) pomiędzy 26 lipca a 9 grudnia 2021 r. za pośrednictwem oprogramowania NodeXL oraz Gephi. Istotne było zrozumienie nastrojów, emocjonalnego nastawienia, za pomocą którego użytkownicy wyrażali swoje postawy, zaangażowanie i uczucia w odniesieniu do wprowadzenia obowiązkowych szczepień. Za pomocą algorytmu Clauseta–Newmana–Moore’a zidentyfikowali oni zwolenników i przeciwników obligatoryjności szczepień. Przebadano również trendy czasowe tweetów, najczęściej stosowane hasztagi, nastroje wyrażane w najpopularniejszych tweetach oraz sposób, w jaki korelują one z danymi epidemiologicznymi, jak wskaźniki śmiertelności czy liczba wyzdrowień (Olszowski, Zabdyr-Jamróż, Baran, Pięta, Ahmed, 2022).

Badanie potwierdziło, że media społecznościowe, w szczególności Twitter, odrywały kluczową rolę w kształtowaniu poglądów, rozpowszechnianiu informacji medycznych oraz narracji dezinformacyjnych. Porównanie dyskursu na Twitterze z danymi epidemiologicznymi pozwoliło wykazać wiele korelacji, np. fakt, że zwolennicy obligatoryjności szczepień, mimo że stanowili znacznie liczniejszą grupę, byli mniej aktywni w tworzeniu i udostępnianiu treści. Badacze wykazali, że poszczególnych użytkowników platformy można zaklasyfikować w ramach odrębnych modeli wspólnotowych, klastrów. Wśród profili użytkowników zaangażowanych w debatę tylko nieznaczna ich część – 1,2 procent – sugerowała powiązanie ich konta z działalnością naukową lub medyczną, z czego odsetek ten był mniejszy wśród przeciwników obowiązku szczepień (Olszowski, Zabdyr-Jamróż, Baran, Pięta, Ahmed, 2022, s. 5). Analiza aktywności, zaangażowania użytkowników w debatę w porównaniu z danymi epidemiologicznymi pokazała ciekawą dynamikę wzajemnych zależności oraz wspólnotowych strategii narracji. Mimo że przeciwnicy i zwolennicy obligatoryjności szczepień stosowali odrębne formy zaangażowania, to w obu strategiach ich aktywność na platformie opierała się na *retoryce łączenia*. Oznacza to, że komunikacja skierowana była do określonej wspólnoty światopoglądowej, opierała się na retoryce wzmacniającej i konsolidującej wspólny zasób przekonań grupy ludzi podobnie myślących. Narracja wzmacniająca wspólnotę opiera się na wykorzystaniu emocji, uczuć i zaangażowania. Badacze wskazują przy tym, że identyfikacja formy uczestnictwa w komunikacji na

platformach internetowych jest istotna dla przeciwdziałania dezinformacji (Olszowski, Zabdyr-Jamróż, Baran, Pięta, Ahmed, 2022, s. 21, 22).

Analizując topiczność platform internetowych, warto ponadto zwrócić uwagę na stosowane w tej debacie hasztagi i formy identyfikacji. Najpopularniejszymi hasztagami zwolenników szczepień we wskazanym okresie były: *covid19*, *szczepimysię*, *koronawirus*, *dworczyk*, *pis*, *covid_19*, *polska*, *corona*, *impfpflicht*, natomiast przeciwników: *stopsegregacjisantarnej*, *covid_19*, *koronawirus*, *lextvn*, *konfederacja*, *szczepienie*, *konstytucja*, *usa*, *niedzielskidodymisji*, *gotowanieżaby* (Olszowski, Zabdyr-Jamróż, Baran, Pięta, Ahmed, 2022, s. 7). Toposfera wskazanych hasztagów organizuje debatę w sieć wzajemnych zależności światopoglądowych, politycznych. Stanowi mapę identyfikacji tożsamościowych, wspólnotowych przekonań i strategii retorycznych. Hasztag stanowiący jedno słowo czy krótkie hasło jest wysoce skondensowanym symbolicznym toposem, który antagonizuje światopoglądowo komunikację w przestrzeni cyfrowej.

WNIOSKI

Według Raportu Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka w sprawie wolności opinii i wypowiedzi z 2022 r. dostęp do bezpiecznego i otwartego internetu jest kluczowy dla realizacji ochrony praw człowieka, korzystania z wolności wypowiedzi, wspierania dostępu do informacji, przejrzystości oraz rozpowszechniania wiedzy, idei i informacji (A/HRC/49/38, s. 11). Internet niesie ze sobą trudne do przecenienia korzyści, które nie powinny jednak przysłać konieczności podjęcia krytycznej, filozoficzno-teoretycznej refleksji nad jego funkcjonowaniem, w szczególności namysłu nad technologicznymi ograniczeniami procesu filtrowania i udostępniania treści. Uwzględniając liczne badania, można dostrzec nierozzerwalny związek między rozwojem mediów cyfrowych a nasileniem się konfliktów ideowych, polaryzacji społecznej, w tym światopoglądowej. Personalizacja treści, będąca efektem zarówno algorytmów, jak i zabiegiem retorycznym leżącym po stronie samych użytkowników platform internetowych, podaje w wątpliwość neutralność przestrzeni internetu, a tym samym możliwość

nieograniczonego dostępu do informacji. W przeciwieństwie do tego algorytmizacja treści sprzyja powstawaniu informacyjnych *baniek*, parcelacji użytkowników oraz ich grupowaniu zgodnie z afektywną logiką polaryzacji społecznej, a także wzmacnia skrajne poglądy. Ciekawym narzędziem do analizy tych zjawisk może być topos.

Architektura współczesnych platform internetowych, oparta na algorytmicznym sortowaniu i personalizowaniu treści, okazuje się kluczowa dla zrozumienia zjawiska społecznej polaryzacji światopoglądowej. Zarówno w wymiarze dialektyczno-retorycznym (Arystoteles), jak i w sensie literaturoznawczym (Curtius), topos stanowi preformatowaną ramę dyskursu i filtrowania treści. Platformy internetowe, poprzez algorytmy personalizujące treści, utrwalają określone toposy (np. spiskowe, kontrkulturowe, rewizjonistyczne) i wzmacniają tożsamościowe linie podziału. Uwzględniając znaczenie determinizmu technologicznego, można zauważyć, że technologie filtrujące stają się aktywnym podmiotem procesu komunikowania – organizują wiedzę, kategoryzują treści i ukierunkowują uwagę użytkowników, co ma związek z silnie afektywnym wymiarem polaryzacji światopoglądowej na wielu płaszczyznach życia ludzi.

Omawiane zjawiska wskazują na pilną potrzebę dalszych badań nad wpływem architektury platform internetowych i rolą topiki w kształtowaniu się podmiotowych światopoglądów oraz światopoglądowej polaryzacji społecznej. Procesy te domagają się również krytycznego namysłu nad możliwościami przeciwdziałania negatywnym konsekwencjom algorytmicznej personalizacji i filtracji treści. Zastosowanie kategorii toposu dla analizy polaryzacji światopoglądowej niesie ze sobą duży potencjał dla badań z zakresu komunikacji politycznej. Dostrzeżenie topiczności organizacji treści, ich algorytmizacji i personalizacji zarówno pod względem treściowym, jak i organizacyjnym wskazuje na potrzebę krytycznego namysłu nad warunkami debaty politycznej i dyskursu społecznego w przestrzeni cyfrowej.

REFERENCES

- Arystoteles, (2013). *Topiki*. K. Leśniak (tłum.). W: *idem, Hermeneutyka. Topiki. O dowodach sofistycznych*. Warszawa: PWN.
- Boyd, D., Crawford, K. (2012). Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, Communication & Society*, 15.
- Bozdog, E. (2013). Bias in algorithmic filtering and personalization. *Ethics and Information Technology*, 15(3).
- Cass, R.S. (2009). *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*. Oxford: Oxford University Press.
- Connors, E.C. (2023). Social Desirability and Affective Polarization. *Public Opinion Quarterly*, 4(81).
- Curtius, E.R. (1997). *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*. A. Borowski (tłum.). Kraków: Universitas.
- Fleischer, M. (2017). *Facebook i okoliczności*. W: *idem, Konstrukcja rzeczywistości 3*. Kraków: Wydawnictwo Libron – Filip Lohner.
- Hunter J.D.(1991). *Culture Wars*. New York: Basic Books.
- Jaspers, K. (2019). *Filozofia*, t. 1, *Filozoficzna orientacja w świecie*. M. Żelazny (tłum.). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Lu, J., Sun, M. Liu, Z. (2024). Social Media and Political Polarization: A Panel Study of 36 Countries from 2014 to 2020. *Social Indicator Research*.
- Iandoli, L., Primario, S., Zollo, G. (2021). The impact of group polarization on the quality of online debate in social media: A systematic literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 170.
- McLuhan, M. (2001 a). *Zrozumieć media*. W: *idem. Wybór tekstów*. E. Różalska, J.M. Stokłosa (tłum.). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- McLuhan, M. (2001 b). *Galaktyka Gutenberga*. W: *idem. Wybór tekstów*. E. Różalska, J.M. Stokłosa (tłum.). Poznań: Wydaw. Zysk i S-ka.
- Mifsud, R., Sammut, G. (2023). Worldviews and the role of social values that underlie them. *Plos One*, 18.
- Olszowski, R., Zabdyr-Jamróż, M., Baran, S., Pięta, P., Ahmed, W. (2022). A Social Network Analysis of Tweets Related to Mandatory COVID-19 Vaccination in Poland. *Vaccines*, 10, 750.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble. What the Internet is Hiding from You*. London: The Penguin Press.
- Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Freedom of opinion and expression. (2022). A/HRC/49/38, 2022, 10 January 2022.
- Sartori, G. (1966). *European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism*. W: J. La Palombara, M. Weiner (red.). *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

- Törnberg, P., Andersson, C., Lindgren, K., Banisch, S. (2021). Modeling the emergence of affective polarization in the social media society. *Plos One*.
- Valdesolo, P., Graham, J. (2016). *Social Psychology of Political Polarization*. London: Routledge.
- Wengeler, M. (2015). Patterns of Argumentation and the Heterogeneity of Social Knowledge. *Journal of Language and Politics*, 14.
- Yarchi, M., Baden, C., Kligler-Vilenchik, N. (2020). Political Polarization on the Digital Sphere: A Cross-platform, Over-time Analysis of Interactional, Positional, and Affective Polarization on Social Media. *Political Communication*, 38(1–2).
- Xing, Y., Zhang, Z., Storey, V., Koohang, A. (2024). Diving into the divide: a systematic review of cognitive bias-based polarization on social media. *Journal of Enterprise Information Management*, 1(37).